

набранням чинності зазначеними вище правовими актами, актуальна ситуація з академічною автономією та організаційним забезпеченням діяльності освітньої системи ще потребує чимало вдосконалень.

Незважаючи на ті відносні успіхи, які були досягнуті в результаті впровадження у вітчизняну освітню систему частини норм та стандартів розвинених країн Заходу, що супроводжувалось закріпленням принципів академічної автономії у законодавстві, система вищої освіти все ще потребує нових і рішучих змін.

Одержано 16.11.2020

УДК 378(477)

Олександр Миколайович МУЗИЧУК,

доктор юридичних наук, професор,

заслужений юрист України,

декан факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8367-2504>

ПІДГОТОВКА СЛІДЧИХ У ХАРКІВСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ВНУТРІШНІХ СПРАВ: ТРАДИЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Підготовка слідчих у Харківському національному університеті внутрішніх справ здійснюється з 1992 року, коли на базі спеціального факультету МВС України при Українській юридичній академії (нині - Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого) було утворено Харківський інститут внутрішніх справ в складі якого функціонував слідчо-криміналістичний факультет з правом першого набору у кількості 300 осіб.

Назву факультету було обрано не випадково, оскільки важливою складовою у створенні дієздатних правоохоронних органів стала підготовка власних національних кадрів, у яких на той час відчувався гострий дефіцит і, особливо слідчих та криміналістів. Тому, зрозуміло, новостворений факультет відразу став базовим у навчальному закладі.

З часом виникла потреба у фахівцях більш широкого кругозору. Міністерство внутрішніх справ України підвищило вимоги до слідчих, які мали бути не лише вузько орієнтованими спеціалістами, а й фахівцями-правознавцями. До того ж, 22 листопада 1994 року згідно з постановою Кабінету Міністрів України № 787 та наказом МВС України від 28 грудня 1994 року № 712 на базі Харківського інституту внутрішніх справ було створено Університет внутрішніх справ. Тим же наказом МВС України слідчо-криміналістичний факультет перейменовано в юридичний. Надання статусу «Університет» навчальному закладу вимагало від працівників факультету ще більшої відповідальності та віддачі у своїй роботі. Сумлінна праця керівництва Університету, науково-педагогічних працівників мала наслідком зростання авторитету та престижу як в цілому навчального закладу, так і факультету зокрема. Випускники факультету добре зарекомендували себе на практичній роботі, що стало причиною збільшення набору на навчання.

Про авторитет факультету свідчить той факт, що урочисте відкриття його нового навчального корпусу (нині – корпусу 1/4) відбулося у 1999 році за участі Президента України Л. Д. Кучми.

2 березня 2001 року Указом Президента України № 125/2001 Університету внутрішніх справ надається статус Національного, у зв'язку з чим наказом МВС України від 12 березня 2001 року № 196 навчальний заклад отримав назву «Національний університет внутрішніх справ».

Молода держава потребувала вдосконалення підготовки працівників для органів внутрішніх справ. Тому наказом МВС України від 15 березня 2006 року № 263 затверджується Концепція розвитку системи освіти МВС України та Програма реформування системи освіти МВС України. Це вплинуло і на долю факультету. Так, у березні 2006 року на базі факультету було створено навчально-науковий інститут підготовки фахівців для підрозділів слідства та дізнання (наказ ХНУВС від 5 жовтня 2007 року № 997).

Запровадження у 2011 році нового етапу реформування системи МВС викликало кардинальні зміни принципів і стратегії підготовки курсантів у відомчих ВНЗ і вплинуло на структуру системи ВНЗ МВС України. Це поставило перед структурним підрозділом нові завдання і виклики. З метою належної реалізації поставлених завдань, згідно наказу МВС України від 9 квітня 2011 року № 128 «Про організаційно-штатні зміни у ВНЗ МВС», навчально-науковий інститут підготовки фахівців для підрозділів слідства та дізнання було перейменовано на факультет підготовки фахівців для підрозділів слідства та дізнання.

Відповідно до змін у штатній структурі ОВС України, пов'язаних із ліквідацією штатних підрозділів дізнання, та згідно наказу МВС України від 30 серпня 2012 року № 757 «Про організаційно-штатні зміни у вищих навчальних закладах МВС» факультет з підготовки фахівців для підрозділів слідства та дізнання було перейменовано у факультет з підготовки слідчих.

У 2016 році факультет з підготовки слідчих отримав чинну на сьогоднішній день назву «Факультет № 1».

За 28 років функціонування факультету неодноразово змінювалися його назви: слідчо-криміналістичний, юридичний, слідства та дізнання, підготовки слідчих, факультет № 1 тощо, але ніколи не змінювалась його специфіка – підготовка високопрофесійних слідчих для органів досудового розслідування системи ОВС України (Національної поліції).

Відповідно до відомчих нормативних актів факультет був та залишається базовим з підготовки слідчих серед закладів вищої освіти Міністерства внутрішніх справ України зі специфічними умовами навчання.

За роки функціонування факультету з його стін вийшло більше шести тисяч випускників, які успішно працюють на посадах слідчих, значна їх кількість обіймає керівні посади в Національній поліції України, ГУНП областей а також інших органах державної влади та місцевого самоврядування. Щороку на факультеті відбуваються зустрічі його випускників, фотокартки найкращих з яких розміщуються на дошці «Випускники – наша гордість». Варто лише відзначити, що дві найвищі посади в Національній поліції з фаху досудового розслідування обіймають саме випускники слідчого факультету ХНУВС (Максим Цуцкірідзе, випускник 2006 року, який очолює Головне слідче управління Національної поліції України; Олександр Ковтун, випускник 2003 року, який очолює Управління дізнання Національної поліції України).

Важливою для ефективної роботи слідчого є якісно налагоджена взаємодія з експертними підрозділами, роботу яких координує Сергій Кримчук, випускник 1999 року слідчого факультету ХНУВС, який обіймає посаду директора Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру і є керівником Експертної служби МВС України.

Набувши практичного слідчого досвіду, частина випускників перейшла на роботу до інших правоохоронних органів, органів державної влади та місцевого самоврядування, деякі з них є відомими адвокатами, очолюють юридичні корпорації та компанії, зокрема зарубіжні.

Значну увагу висвітленню професійного шляху та кар'єрного зростання випускників факультету приділено не випадково, оскільки саме випускники є свідченням якості професійної підготовки будь-якого навчального закладу, а їх адаптація до служби та професійні успіхи – запорукою впевненої конкурентоспроможності факультету у справі підготовки слідчих.

Пишається факультет своїми здобутками у науково-дослідній сфері, завдяки яким вирішуються важливі проблеми у правоохоронній сфері. Науково-педагогічний склад факультету бере активну участь у законотворчій діяльності. Основним напрямом діяльності у даній сфері є взаємодія з комітетами Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності, з питань науки, освіти та інновацій, з питань правової політики. Окрім власне законотворчої роботи, науково-педагогічний склад факультету бере активну участь у розробленні нормативно-правового забезпечення діяльності Національної поліції. Більшість наукових розробок готується на замовлення слідчих підрозділів органів Національної поліції, що підкреслює їх практичне значення. Як підсумок науково-дослідної роботи науково-педагогічного складу факультету протягом календарного року, видається збірник наукових праць, у якому подано методичні рекомендації, пропозиції і зауваження до проектів нормативно-правових актів та наукові роз'яснення окремих положень чинного законодавства, насамперед з питань слідчої діяльності.

Узагальнення практики застосування положень Кримінального процесуального кодексу України свідчить про необхідність нових підходів до організації навчального процесу та наукової діяльності з метою виявлення проблемних питань кримінального провадження та пошуку шляхів їх вирішення. У цьому напрямі важливого значення набуває запровадження у навчальний процес інноваційних методів навчання слідчих.

Вирішуючи завдання щодо вдосконалення освітнього процесу та наближення його до практичної складової, представниками факультету розроблено навчальну програму «Єдиний реєстр досудових розслідувань» (надалі - ЄРДР). Основною метою запровадження зазначеної програми є закріплення у курсантів теоретичних знань та здобуття практичних умінь і навичок з питань початку досудового розслідування, а саме внесення необхідних відомостей про вчинення злочину до ЄРДР.

Дана програма забезпечує реалізацію вимог статті 214 Кримінального процесуального кодексу України та Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення, затвердженого наказом Генерального прокурора України від 30.06.2020 № 298.

Навчальний ЄРДР представляє собою WEB орієнтований програмний продукт, який зовнішньо імітує інтерфейс ЄРДР, за допомогою якого у курсантів виникає можливість ознайомитися та отримати практичні уміння та навички з роботою ЄРДР.

Функціональні можливості зазначеної початкової програми надають змогу розподілити ролі між викладачем, який є адміністратором і виступає в якості керівника органу досудового розслідування, та курсантом, який виступає в якості слідчого.

На практичних заняттях курсанти мають змогу самостійно внести до ЄРДР усі необхідні відомості, перелік яких передбачено частиною 5 статті 214 КПК України. На подальших заняттях курсанти мають змогу вносити додаткові відомості залежно від ходу розслідування злочину згідно запропонованої фабули.

З цією метою в навчальній програмі відтворено весь функціонал та можливості ЄРДР, що в подальшому допоможе майбутньому слідчому ефективно виконувати завдання на початковому етапі досудового розслідування. В свою чергу, викладач має змогу перевірити правильність внесеної курсантом інформації та надати рекомендації з допущених помилок.

Рецензентами навчальної програми ЄРДР стали представники Головного слідчого управління Національної поліції та Слідчого управління ГУНП в Харківській області, прокуратури, правозахисних організацій, які надали позитивні відгуки щодо її використання в освітньому процесі та поширення серед інших закладів вищої освіти системи МВС України.

Як приклад іншого проекту, в якому взяли участь представники науково-педагогічного складу факультету, можна привести реалізацію програми Custody Records, яка представляє собою автоматизовану систему обліку дій із затриманими особами, в якій міститься електронне дощє на кожного затриманого. Навчання спеціалістів, які працюватимуть із Custody Records планується здійснюватися в Харківському національному університеті внутрішніх справ.

Важливим напрямом діяльності кафедр факультету є застосування в освітньому процесі практичної складової, а саме проведення бінарних занять за участю працівників Національної поліції України, Науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України в Харківській області, Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. засл. проф. М.С. Бокаріуса, а також представників правоохоронних органів.

Під час бінарних занять практичний працівник разом з викладачем кафедри детально обговорюють проблемні питання, з якими найчастіше стикаються слідчі у практичній діяльності, як правило, зосереджуючи увагу на типових помилках, що можуть допускатись на практиці під час проведення розслідування кримінальних правопорушень, при виявленні та вилученні слідів злочину з місця події, тактики проведення окремих слідчих дій, призначенні судових експертиз тощо.

Організація ефективної практичної підготовки дає можливість сформувати навички застосування теоретичних знань у практичній площині й допомогти майбутнім слідчим здійснювати свою повсякденну професійну діяльність на належному рівні.

Використання сучасних науково-технічних засобів та технологій у навчальному процесі сприятиме більш ефективному закріпленню курсантами теоретичних знань та практичних

навичок складання процесуальних документів, дозволить підвищити рівень теоретичної та практичної підготовки курсантів і слухачів магістратури, а також поглибити рівень практичної спрямованості наукових досліджень із слідчої проблематики.

Науково-педагогічний склад факультету працює над вирішенням проблем кримінального процесуального законодавства, які знижують ефективність досудового розслідування. Так, потребують вирішення і узгодження питання про визначення системи органів досудового розслідування та підслідності кримінальних правопорушень. Потребують удосконалення стадії досудового розслідування. Окремим проблемним питанням є реалізація на практиці процесуальної самостійності слідчого. Доречно звернути увагу на перегляд порядку проведення такої слідчої (розшукової) дії, як обшук. Потребують удосконалення підстави для закриття кримінального провадження тощо.

Окремо, хочу привернути увагу до проблеми штучного та суб'єктивного підходу деяких політиків, керівників цивільних ЗВО юридичного профілю та науковців щодо розуміння сутності так званих «правничих професій», а саме відсутності серед таких професій слідчого, що може призвести до: порушення основних завдань та засад кримінального провадження (відсутність юридичної освіти у слідчих поставить їх у нерівне становище з такими учасниками кримінального провадження як адвокат, прокурор та суддя); ситуації за якої слідчі Національної поліції, які розслідують 97 % усіх кримінальних справ матимуть усічені компетентності щодо кваліфікації кримінальних правопорушень; відтоку кваліфікованих кадрів із слідчих підрозділів за відсутності юридичного стажу.

Натомість, підтвердженням якісного рівня підготовки слідчих на факультеті № 1 ХНУВС є не лише позитивні відгуки стейкхолдерів, насамперед, керівників слідчих підрозділів, а й позитивний висновок групи експертів, які у поточному році, під час акредитації освітньо-професійної програми 081 «Право» поставили високу оцінку рівню правничої підготовки курсантів та випускників першого (бакалаврського) рівня. Сказане також підтверджується високим прохідним балом випускників першого (бакалаврського) рівня, які вступали у 2020 році на другий (магістерський) рівень. Зокрема, якщо загалом по Україні майже 55% правників-бакалаврів не спромоглися отримати прохідний бал для вступу до магістратури, то серед випускників факультету № 1 таких лише 25 %.

Важливим аспектом є і відсоток працевлаштування випускників факультету № 1 за фахом, а саме на посаду слідчого (дознавача) Національної поліції, який становить 99 % на відміну від загальнодержавного за спеціальністю 081 «Право» - не більше 12 %.

Випускники юридичних факультетів цивільних ЗВО не бажають працювати в органах Національної поліції, оскільки не пристосовані до виконання службових обов'язків в умовах субординації, ненормованого робочого дня, не мають практичних навичок розслідування кримінальних правопорушень, відповідних баз практик та, як правило, звільняються на перших роках служби.

Загалом якщо проаналізувати сучасний кадровий склад слідчих підрозділів Національної поліції, то необхідно констатувати, що 93% слідчих є випускниками ЗВО саме зі специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських, і відповідно лише 5% - випускниками цивільних ЗВО юридичного профілю.

Слідчий є тією процесуальною фігурою, роль якої далеко не обмежується простим алгоритмічним застосуванням криміналістичної техніки. На нього покладається фундаментальні завдання: комплексно (у поєднанні кримінально-правових, кримінально-процесуальних, криміналістичних, кримінологічних та інших суміжних із ними знань), самостійно здійснювати всебічне, повне та об'єктивне розслідування кримінального провадження.

Тому підготовка слідчих для підрозділів Національної поліції, які здатні якісно та в повному обсязі виконувати покладені на них кримінальним процесуальним законодавством України обов'язки та втілювати принципи верховенства права в життя, є можливою виключно в межах вищої освіти за спеціальністю 081 «Право».

Загалом, руйнація сталої практики підготовки слідчих у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання системи МВС України стане причиною зростання злочинності і як наслідок – зниження довіри до правоохоронної системи у цілому, буде перешкодою щодо виконання

основного завдання кримінального провадження, яким є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений. Як наслідок, населення України буде позбавлене кваліфікованої юридичної допомоги щодо охорони, захисту а у разі необхідності відновлення їхніх прав, свобод та законних інтересів.

Дотримуючись позитивних традицій у підготовці слідчих, на факультеті № 1 систематично ініціюються та проходять подальшу апробацію перспективні проєкти, які розвивають у майбутніх слідчих додаткові знання, уміння та навички необхідні для неупередженого розслідування кримінальних правопорушень, надання громадянам кваліфікованої юридичної допомоги тощо. Як приклад таких ініціатив, можна привести утворення Школи наукового лідерства, метою діяльності якої є формування спільноти з числа активних курсантів факультету № 1, надання знань, умінь, навичок, формування рис характеру, необхідних для участі у наукових, громадських, творчих заходах регіонального, всеукраїнського та міжнародного рівнів, сприяння самореалізації курсантів факультету та формуванню індивідуальної освітньої траєкторії, усебічна організаційна підтримка обдарованих курсантів факультету, координація наукової, громадської, творчої роботи курсантів.

Варто підкреслити, що за неповні два місяці роботи Школи наукового лідерства її учасники прийняли участь: у Всеукраїнському конкурсі відео-робіт «Молодь за безпеку дорожнього руху»; Всеукраїнському конкурсі есе «Україна-ЄС: вплив Європейського Союзу на розвиток реформ в Україні»; Всеукраїнському конкурсі есе у рамках заснування Клубу випускників Академії НАТО в Україні; Всеукраїнському конкурсі есе на тему «Права людини в епоху розвитку штучного інтелекту»; III етапі конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів МАН України, секція: мистецтвознавство; Всеукраїнському конкурсі творчих та/або наукових робіт за напрямками прокурорсько-слідчої діяльності серед студентів, які навчаються за спеціальністю 081 «Право» у закладах вищої освіти, на тему: «Прокуратура та громадські активісти: чи можливе налагодження взаємодії» та ін.

Учасники Школи наукового лідерства отримують додаткові уміння, знання та навички на форумах, вебінарах та онлайн-курсах, серед яких: онлайн-конференція «Східне партнерство ЄС у часи катаклізму та нових конфігурацій у сусідстві»; майстер-клас «European Solidarity Corps: твій шлях до успіху»; онлайн-курс «Критичне мислення та адвокатура як фундамент вільного суспільства» Левітт Інституту; прями ефіри із юристами від Асоціації випускників юридичного факультету КНУ ім. Шевченка; науково-практичний семінар на тему: «Особливості організації кінологічної діяльності правоохоронних органів в Україні»; вебінар «Офіцер чи звичайний користувач»; онлайн-стажування «Вектор прав людини. Суд людською мовою» та інші.

До 26 річниці заснування Харківського національного університету внутрішніх справ учасниками Школи наукового лідерства проведено круглий стіл на тему «Сучасні аспекти підготовки курсантів (слухачів) у закладах вищої освіти МВС України» за результатами якого підготовлено пропозиції та видано збірку тез доповідей.

Я переконаний, що отримані учасниками Школи наукового лідерства знання, уміння та навички сприятимуть формуванню у них здібностей необхідних не лише для роботи слідчим а допомагатимуть формуванню їх як особистості, лідера та професіонала у сфері права.

Одержано 16.11.2020